

Az új magyar történeti szintézis előmunkálataiból

SPIRA GYÖRGY

Szeged jegyében

A nemzetiségi kérdés rendezését célzó tervek és lépések 1849-ben

Az udvar és a nemzetiségi mozgalmak szövetségének meglazulása

Minél inkább elhúzódott a magyar forradalom és a Habsburgok vezetete ellenforradalom fegyveres mérkőzése, annál gyakrabban merült fel a magyar forradalommal szembe fordult magyarországi nemzetiségi mozgalmak liberális vezetőiben az a gondolat, hogy az ellenforradalom javára tett szolgálataikért jó volna végre valami viszonzást is látniok már. S mivel ennek a gondolatnak a szóbanforgó liberális nemzetiségi politikusok 1848 és 1849 fordulóján ismételten hangot is adtak, a birodalmi egység szempontját mindenek fölé helyező udvari köröknek viszont eszük ágában sem volt az ő szolgálataikat az általuk elsősorban kívánt ellenszolgáltatással: a nemzetiségek nagyfokú autonómiában részesítésével viszonozni, s ezért ilyenén igénybejelentéseikre az illetők megnyugtató választ sohasem kaphattak, annak a gyanúnak is mindinkább beléjük kellett itatódnia, hogy az udvar végül is egyszerűen ki fogja játszani őket.

És a liberális nemzetiségi politikusok gyanakvását azután még csak öregbíthette, hogy szolgálataik viszonzását 1849 első hónapjaiban hozzájuk hasonlóan már jobboldali nemzetiségi politikusok is sürgetni kezdték, az övékénél nagyobb sikert azonban ezek sem arattak. A horvát *sabor* válogatott tagjaiból még az előző nyáron alakult s kétharmadrészt udvarhű elemekből álló báni tanács például (amely működésével a *sabor* júniusban történt elnapolása után sem hagyott fel) januárra tető alá hozott néhány Horvátország közjogi viszonyainak a szabályozására hivatott törvénytervezetet, s ezekben ismételten leszögezte, hogy a horvátok a kül-, had-, pénz- és kereskedelmi ügyeket a birodalom középponti kormányának az intézkedési körébe tartozó közbirodalmi ügyeknek tekintik, ennek előrebocsátása után azonban azt is leszögezte, hogy az államélet egyéb ágaival viszont már egészen más a helyzet: hogy az egyéb ügyek kezelését a Háromegegy Királyság területén már egy — tevékenységéért kizárólag a *sabornak* felelős — tartományi államtanácsra kellene bízni; de hogy ezekre a birodalmi egység szempontjából nézve fölöttébb veszedelmes elképzelésekre az udvar áldását is adja, azt formába öntőik persze éppúgy hiába várták, amint egyelőre teljességgel hiába várták az annak idején a *sabor* plénuma által elfogadott törvényjavaslatok uralkodói szentesítését is.

S nem jártak különbül azok a (januárban Schlik védőszárnyai alatt Eperjesen összeverődött, majd innen az udvar ideiglenes székhelyére, Olomoucba utazó) Habsburg-barát ukrán értelmiségiek sem, akik — hogy végre az ukrán nép (pontosabban: az ukrán nép forradalomellenes kisebbsége) is hallasson magáról — január 29-én petíciót nyújtottak át Ferenc Józsefnek, azt kérvén, hogy az (egymással egyesítendő) Északkeleti Felvidékből és Galíciából szervezzenek autonóm ukrán koronatarományt. Amint Ferenc Józseftől a nem sokkal utóbb ugyancsak Olo-

moucba érkező Şaguna is csupán néhány barátságos, de semmitmondó szót kapott feleletül február 25-i petíciójára, amely szintén ilyesféle kérést terjesztett elő, azt tudniillik, hogy Erdéllyel egyesítsék a szűkebb értelemben vett Magyarország és Bukovina románlakta területeit s az így létrejövő román koronataromány élére állítsanak egy a románok által saját soraikból választandó nemzeti főnököt, a császár pedig a nagyobb dicsőség kedvéért vegye fel „a románok nagyfejedelme” címét is.

Akik pedig nem szorítkoztak arra, hogy efféle kérelmekkel ostromolják az udvart, hanem önhatalmúlag megkezdték vágyálmaiknak az életbe való átültetését is, azok még rosszabbul jártak. Rajačić és a szerb főodbor például január 13-án ünnepélyes feliratban tudatta Ferenc Józseffel, hogy a szerb nép, bízván a császári szóban, türelemmel fogja kivárni a béke helyreállítását és „nemzeti beligazgatás”-ának ez utánra ígért megszervezését, közben viszont a szerb felkelősereg hatalmába került területeken mindenfelé helyi és kerületi *odborokat* hozott létre, s az államigazgatási teendőket maradéktalanul ezeknek a testületeknek a hatáskörébe utalta; az udvari körök válasza pedig erre az volt, hogy a magyarországi szerb felkelőkkel együtt harcoló szerbiai önkénteseket (akikről különben is bajosan tétélezhatték fel Olomouchan, hogy a birodalom épségének a megóvásáért fogtak fegyvert) diplomáciai eszközök igénybevételével már februárban hazarendeltették a Szerb Fejedelemség kormánya által. Ámbár legrosszabbul mégsem a Rajačić-féle önállószkodó elemek jártak, hanem akik mind ez ideig teljesen a császári kegyre hagyatkoztak s egyelőre meg sem kísérelték kitergetni kívánságukat, az ellenforradalomnak viszont kellő tömegtámogatás híján mindenki másénál kisebb szolgálatot tudtak csak tenni: a szlovák vezetők, Hodža például februárban már döbbenten vehette tudomásul, hogy mivel az általa toborzott légionáriusok a lakosság körében vajmi kevés rokonszenvre lelnek, csapatát a császáriak a szlováklakta területeken már megtérni sem hajlandóak s ezért az ostromlott Komárom alá vezényelték, a légió elkedvetlenedett parancsnoka, Jančević pedig erre, faképnél hagyva őt s a vezérletet egy fegyverforgatásban teljesen járatlan irodalmárra, Ján Franciscira bízva, örök búcsút mondott a katonáéletnek.

Holott a január—február folyamán történtek még csupán apró túsúrások voltak ahhoz a csapáshoz képest, amelyet azután a március 4-i alkotmányoktroj mért az ellenforradalom székértelőivá lett nemzetiségi politikusokra. Elsősorban persze megint csak a szlovákokra, akik az oktrojált alkotmány elolvasása után elkezeredetten állapíthatták meg, hogy őket az udvar még olyan korlátozott területi autonómiához sem óhajtja juttatni, amelyet a horvátoknak, a szerbeknek meg az erdélyi románoknak szán. De az oktrojált alkotmányt a többiek is csak mélységes csalódással fogadhatták. A románok főleg azért, mert az alkotmány Erdélyt nem nyilvánította teljes egészében román tartománnyá s mert Magyarország román lakosságú megyéi közül mindössze a Részek-belieket rendelte Erdélyhez csatolni. A szerbek egyrészt azért, mert a vajdaságról még ez az alkotmányirat is csupán jövő időben beszélt, másrészt meg azért, mert ha az alkotmányirat egyelőre hományban hagyta is, meddig fognak terjedni e majdan megszervezendő vajdaság határai, annyit máris világossá tett, hogy a szerb határőrezredek területe semmi esetre sem fog a vajdasághoz tartozni. A horvátok pedig legfőképpen szintén a határőrvidék különállásának a fenntartását nehezményezhették. És az elégedetlenséget, amelyet már ezeknek az okoknak is magasra kellett rúgtatniuk, még tovább fokozhatta azután valamennyiük esetében az, hogy az alkotmány „tartományi ügyek”-nek csupán egészen jelentéktelen ügyeket minősített, a csak kicsit is jelentős ügyeket pedig mind-mind „birodalmi ügyek”-ké nyilvánította.

Teljesen érthető hát, ha az oktrojált alkotmány hivatalos közhírré tételét Jellačić is, Rajačić is jónak látta elmellőzni. A közvélemény felbolydulásának azonban ez sem állhatta útját. Zágrábban a liberális eszmék hívei széltében-hoszában hangoztatni kezdték, hogy most már örömmel vennék, ha a harcmezőkön a magyar honvédsereg aratna győzelmet, mert többé nem kétséges, hogy csak ez „tenné lehetővé az ő föderalizstikus törekvéseik érvényre juttatását”, a téli hónapokban erősen radikalizálódott Dragojlo Kušljan báró lapja, a *Slavenski Jug* pedig ezt a véleményt azzal toldotta meg, hogy a horvátoknak az oktrojált alkotmány még annyi önállóságot sem biztosít, amennyivel a magyar uralom alatt rendelkeztek. S hasonló visszhangra talált az új alkotmány a szerb sajtóban is. A Stratimirović politikáját támogató *Napredak* például az alkotmányoktrojából azt a tanulságot szűrte le, hogy amint eddig „Ausztriában nem volt szabadság”, úgy „nem is lesz soha”, mert Ausztria és a szabadság „egymásnak örökös ellensége”, az ekkor Belgrádban dolgozó Jakov Ignjatović pedig a Szerb Fejedelemség félhivatalosának számító *Srbske Novine*-ben azt írta, hogy mivel Bécsnek — mint most kétségtelenül bebizonyosodott — nem vajdaság, hanem centralizáció kell, „a szerbek ebben a komédiában siralmas véget fognak érni”. És még a *főodbor* hivatalos lapjában, a *Vjestnik*-ben is azt lehetett olvasni, hogy „az osztrák kormány téved, ha úgy hiszi, hogy szemünket kiszúrta az oktrojált alkotmánnyal”, hiszen látni való, hogy ez az alkotmány a vajdaságot „egy francia *département* szintjére” süllyesztette.

Mivel azonban a nemzetiségi mozgalmaknak valamiféle harmadik megoldás nemlétében továbbra sem volt más választásuk, mint hogy vagy a magyar forradalommal, vagy az ellenforradalommal tartsanak, a nemzetiségi politikusok között pedig továbbra is szép számban akadtak, akik a magyar forradalomhoz való közeledésről — ilyen vagy amolyan okból — hallani sem akartak: még mindig kerülköztek, akik abból, hogy az udvar pillanatnyilag rácafolt reményeikre, csupán azt a következtetést vonták le, hogy az udvari köröket a jövőben még nagyobb ostrom alá kell venniök. Ilyenek voltak például a szlovák vezetők, akik ezért — éppen most lépve ki hallgatásukból — március 20-án immár maguk is Ferenc József elé járultak azzal a kéréssel, hogy pótlólag Magyarország szlováklakta területeiből is alakítsanak különálló koronatarományt s ezt szintén ruházzák fel a többi koronatarományéhoz hasonló autonómiával. Ilyen volt továbbá a szerb *főodbor* tagjainak a többsége is, s ezért a *főodbor* küldöttei, Bécsbe utazván, ott április 25-én az osztrák kormánynak nyújtottak be egy újabb petíciót, ebben azt kérelmezve, hogy a vajdaságot mégis szervezzék meg haladéktalanul, a szerb határőrezredek területét pedig mégis csatolják a vajdasághoz. S ilyen volt persze a horvát báni tanács tagjainak a többsége is, minek folytán a báni tanács most szintén küldöttséget — mégpedig elégedetlenségének szembeszökő jeleként ez alkalommal csupa liberális politikusból összeállított küldöttséget — menesztett Bécsbe, s ennek a közvetítésével május 6-án azt a kérést intézte a (székvárosába időközben visszatért) császárhoz, hogy — ha eddig elmulasztotta — legalább a közeljövőben kegyeskedjék végre szentesíteni a *řsabor* által réges-rég elfogadott törvényjavaslatokat, a horvát végvidéket pedig az oktrojált alkotmány utólagos módosításával mégiscsak nyilvánítsa a Háromegy Királyság szerves alkotórészévé.

Kézelfogható eredményekre azonban természetesen ezek a próbálkozások sem vezettek. Kudaruk pedig szükségképpen még magasabbra szította az elégtelenséget. S mivel ez az ellenzéki hangok további felerősödését vonta maga után, az igen gyorsan türelmük határára érő udvari körök március—április táján

már elodázhatatlannak találták a nemzetiségi mozgalmaknak minden korábbinál hathatósabb leckében részesítését. Hogy tehát először is a szerbeket tanítsák mőresre: tudván, hogy Rajačić a maga egyházfői hatalmát politikai hatalommal is szeretné párosítani s hogy benne a szerb tömegek is a reményükbeli vajdaság leendő főnökét látják, ezt a nagyravágyó férfit most valóban politikai tisztséghez juttatták — csak éppen nem olyanhoz, amilyenre áhítozott: nem valamiféle teljhatalmú kormányzói székbe ültették, hanem (április 2-i kelettel) mindössze császári biztossá nevezték ki a Délvidékre (s persze még annak is csupán a polgári közigazgatás alá tartozó területeire), ami a császári hadseregeparancsnokság egyszerű függvényévé történt lefokozásával volt egyértelmű. S hogy azután a szerbeknek mindjárt további okulásal is szolgáljanak: a délvidéki megyékből meg a szerb végvidékből egyidejűleg megalakították a VII. magyarországi katonai kerületet, s ennek az élére április 8-án a néhány nappal korábban tábornokká előléptetett Ferdinand Mayerhofert, a szerb felkelőhad eddigi tábornokari főnökét állították, amivel ezt az eddig Rajačićnak alárendelt császári tisztelet egyik napról a másikra Rajačić fölttésevé kenték fel, sőt egyszeriben fölébe helyezték a felkelőserég főparancsnokának, a ráadásul rangban is idősebb Kuzman Todorović tábornoknak is (aki önállósodásra — Rajačićtól is eltérően — sohasem vetemedett ugyan, viszont — Rajačićhoz hasonlóan — szintén szerb volt).

Megrendszerabályozni azonban az udvari körök korántsem csak a szerbeket kívánták, hanem többek között a horvátokat — kivált a nekik oly sok bosszúságot okozó horvát sajtót — is, s ezért Jellačić — élve a *sabortól* még a múlt nyáron nyert diktatori hatalmával — május 9-én közzétett egy (általa egyenesen törvénynek nevezett) sajtószabályzatot, amely kimondotta, hogy ezentúl szigorú börtönbüntetés, súlyosabb esetekben pedig a lapszerkesztéstől való örökös eltiltás is vár mindazokra, akik akár felségsértés, akár hazaárulás, akár a törvények erőszakos megváltoztatása érdekében kifejtett izgatás, akár a birodalmi egység megbontására irányuló propaganda vagy akár csak rémhírterjesztés vádja alá esnek. Ennek a szabályzatnak az életbeléptetése után pedig az udvari körök sort kerítettek végül szlovák fegyvertársaikra is, akiket — ha nem is annyira eddigi viselt dolgaiktól indítatva, mint inkább elővigyázatosságból — szintén célszerűnek vélték egyszersmindkorra megszabadítani esetleges engedetlenkedési hajlamaiktól s akiket ezért most ugyancsak tanulságos leckében részesítettek, amennyiben a tavaszi hadjárat alkalmával másodszer is menekülésre kényszerített szlovák légiók maradványait májusban, a Haynau támadására való felkészülés során újjászervezték és egyetlen csapatba egyesítették, ennek az új légió-
nak az élére azonban már nem cseh vagy éppen szlovák parancsnokot, hanem — a lengyel nemzetiségű Henryk Lewartowski báró százados személyében — egy minden tekintetben megbízhatónak látszó császári tisztelet állították.

S az ilyen és hasonló intézkedéseknek lett is foganatjuk, habár csak részleges: a megtorlás némelyeket valóban meghunyászkodásra bírt, másokat viszont az udvarral éppen ez fordított szembe végképp, hogy azután az utóbbiak egy részét kiábrándulásuk végül magához a magyarokkal való megbékélés módozatainak a kutatásához is elvezesse — még hozzá épp akkortájt, amikor valahára a magyar forradalom táborán belül is kezdett már tért hódítani az a felismerés, hogy ha magyar részről a nemzetiségi kérdést mindétég csak vállvonogatással próbálják elintézni, akkor ezt a kemény diót feltörni a forradalom sohasem lesz képes.

Föderációs javaslatok magyar radikálisok részéről

Az elsők, akik a forradalom táborán belül végre szót emeltek a magyar nemzetiségi politika gyökeres és sürgős felülvizsgálata mellett, a radikálisok jobbjai voltak, akik — ha korábban a forradalom sorsáért aggódtukban olykor még a liberálisokénál is nagyobb türelmetlenséget tanúsítottak a forradalommal szembeforduló nemzetiségi mozgalmak iránt — éppen, mert mindenki másnál inkább szívükön viselték a forradalom sorsát, a türelmetlen nemzetiségi politika hiábavalóságára és veszélyességére is leghamarabb eszmélhettek rá. A közvetlen indítékot pedig, amely a szóbanforgó radikálisokat most előrelépésre készítette, a jelek szerint nekik is — mint sok nemzetiségi politikusnak — az oktrojált alkotmány közzététele szolgáltatta. Mert az oktrojált alkotmány egyfelől mérhetetlen csalódást szült ugyan a nemzetiségi politikusok körében, másfelől viszont a nemzetiségek egyenjogúságának az elvét, amelyet már az előző esztendő áprilisában kibocsátott ideiglenes osztrák alkotmány is meghirdetett, újjólag megerősítette, s ezzel — ha többet nem is — annyit mindenképpen elért, hogy a magyar forradalom táborára szintén újjólagos színvállásra kényszerült — színvállásra tudniillik abban a tekintetben, hogy vajon hajlandó-e végre maga is elismerni avagy továbbra is mereven elutasítja-e ennek az elvnek az érvényét.

Akik pedig magyar részről meg is értették, hogy a forradalom táborának most okvetlenül tiszta vizet kell öntenie a pohárba, azoknak immár azt sem volt nehéz megérteniök, hogy a forradalmi tábor — ha a maga javára akarja fordítani azt a csalódást, amelyet az oktrojált alkotmány a nemzetiségi mozgalmak részvevőiben kelteni fog — többé nemcsak nem helyezkedhetik szembe a nemzetiségek egyenjogúságának az elvével, de még ennek az elvnek az egyszerű elismerésével sem érheti be. Nyilvánvaló volt ugyanis — és a kezdeményezés dicsőségét learató *Marcius Tizenötödike* néhány nap múlva már ki is mondta —, hogy a forradalom a jelenleg ellene harcoló nem-magyarokat csupán akkor lesz képes a maga oldalára vonni, ha nem kevesebbet s még csak nem is ugyanannyit fog ígérni nekik, mint amennyit az udvar ígér, hanem ha az udvar ígéreteivel „a nagyobb szabadság s tisztább alapokra fektetett nemzetiség” biztosítását fogja szembeszegezni.

A *Marcius Tizenötödike* tehát mindenekelőtt keserű szavakkal utalt arra, mennyire képtelen helyzetbe került a magyarországi nemzetiségek fiainak a többsége, amikor — „a felső megyei tótokat” kivéve — az ellenforradalom oldalára sodródott, hiszen így ezek a nem-magyarok — hiába akartak jó ügyet szolgálni — olyan útra tértek, amelyen járva, a magyar forradalomnak is, önmaguknak is csak súlyos kárt okozhatnak. Sürgősen ki kell hát bontakozni — szögezte le — a hasznot egyedül az ellenforradalomnak hajtó testvérharcból, ez azonban nem történhetik meg addig, amíg magyar részről tudomásul nem veszik, hogy az „e hazában létező külön nemzetiségeket többé lehetlen ignorálnunk” s hogy Magyarországot „tisztán magyar nemzetiségre fektetett” országgá alakítani „többé nem tartozik azon lehetőségek közé, melyeknek hosszú és biztos jövődjét remélhetnők”. Ha viszont elismerjük, hogy a magyarországi nem-magyarok külön nemzetiségeket alkotnak, akkor egyszersmind a nemzetiségük védelméhez nélkülözhetetlen intézményes biztosítékok megteremtéséről is gondoskodnunk kell. A leg-tökéletesebb ilyen biztosíték pedig az lehetne, ha kimondanók, hogy ezentúl Magyarország, Erdély, Horvátország, sőt, ha kívánják, a felső megyei szlávok is egy-egy „szövetséges köztársaság” lesz. Magyarország tényleges föderalizálása azonban — fűzte hozzá ehhez mindjárt, hogy elejét vegye a liberális olvasók fel-

zúdulásának — nem a közvetlen jelen, „csak a jövődő teendői közzé” tartozik. De ha ezzel egyelőre várunk kell is, már „most, jó korán vessük meg az alapokat, melyekre egykor a pesti kormányban egyesült foederatív respublicák felépülhessenek”. Már most is elengedhetetlen tehát legalább „községi rendszert. . . behozni, mellynek következése az, hogy a helységek ön dolgaikat. . . azon nyelven vezetik, mellyen nekik tetszik”. Efféle előrelépésre pedig — jegyezte meg végül — akkor is múlhatatlan szükség van, ha a nemzetiségi mozgalmakat utóbb „fegyverrel tán sikerülne elnyomhatnunk”, mert a nemzeti öntudatot semmiképpen sem fojthatjuk el s ezért „az ilyen győzedelemben valóban nagy köszönet” semmiképpen sem lenne.

És a nemzetiségi kérdés újszerű megközelítése ekkor már korántsem csak a *Marczius*nál s még kevésbé a lapot szerkesztő Pálfi Albertnél egymagánál volt tapasztalható. Április második felében tollat fogott például Vasvári is (aki a nemzetiségi kérdéssel már csak azért is kénytelen volt újra meg újra szembenézni, mert Erdélyben épp a román felkelők ellen folyó hadműveletek részvevője volt), s ő is hozzászólt a tárgyhöz (mégpedig — hogy okulással elsősorban azoknak szolgáljon, akik erre leginkább szorulnak rá — a békepárt lapjának, az Erdélyből kikerült országgyűlési képviselők körében különösen kedvelt *Esti Lapok*nak a hasábjain). S, igaz, ő nem terjesztett elő programmatikus javaslatokat, olyasmit pedig kíváltképpen nem vetett fel, hogy — mondjuk — kímélni kellene azokat, akik még mindig fegyveres harcot vívnak a forradalom ellen, sőt nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a jövőben is elhanyagolhatatlan teendő a forradalom minden rendű és rangú ellenségeinek a megfélemezésén munkálkodni. Csak éppen azt is kiemelte, hogy „az erdélyi lázangók fékezése kegyetlen dicsőség”, és pedig azért, mert őket kiválólag az erdélyi magyar nemesség taszította az ellenforradalom táborába: mert a forradalom kitörése előtti időkbén az erdélyi nemesség „megveté, lenézte. . . s igavonó barmokul használta fel” őket és a helyzet a forradalom kitörése után sem sokat változott, hiszen a nemesség Erdélyben továbbra is „az oláh fajú jobbagyság zsarnoka akart maradni” s ezért, „mikor Magyarhonban már ki volt hirdetve az úrbériség eltörlése: az erdélyi földesurak még akkor is kegyetlenül robotoltattak”. Márpedig pusztán ennyit papírra vetni sem volt csekélység, amikor a cikk jövődőbeli olvasói másoktól immár hónapok óta mindig csak azt hallhatták s még legújabbban, a függetlenségi nyilatkozatban is azzal a megállapítással találkozhattak, hogy a nemzetiségi tömegeket egyedül a kamarilla ámitásai és bujtogatásai fordították szembe a forradalommal, s amikor a jövődőbeli olvasók közül eddig még az a kérdés is vajmi kevesekben ötlött fel, hogy amennyiben a szóbanforgó tömegeket netalán valóban a kamarilla bujtotta fel, hát megtehetette volna ezt, ha a magyarellenesség nem ivódik beléjük valaminő egyéb okoknál fogva már előzőleg is.

Nem beszélve arról, hogy a nemzetiségi kérdés elfogulatlan kezelése még a forradalom baloldalán sem lehetett egyöntetű helyeslésre, s azok a radikálisok, akik mégis köteletségüknek érezték, hogy sürgetni kezdjék a magyar nemzetiségi politika helyesbítését, nemegyszer saját legközelebbi harcostársaik egy részének a rosszállását is felidéztek. Amint ezt már a *Marczius Tizenötödike* szerkesztői is tapasztalhatták, hiszen vélük a *Debreczeni Lapok* hasábjain épp a radikális nemesi politikusok egyik legtekintélyesebbje, a Radical Párt leendő elnöke, Újházi László szállt vitába, továbbra is azt hangoztatva, hogy az államegység mindennél előbbre való s hogy ezért „mi más ajkú. . . testvéreinkkel nem osztozhatunk egyébben, mint a közszabadságban, egyenlőségben és szeretetben”, — ami egyébként őket bizonyára bőségesen ki is elégítené, ha nincsenek „a hitszegett dynastia

ellen forradalmi ármányai. . .” S gyanítani lehetett, hogy Újházival teljes egyetértésben vannak a *Debreczeni Lapok* kiadó Madarász-fivérek is.

Ámbár az is bizonyos, hogy az ilyenfajta szüklátóköritség ekkor már a nemesi radikálisokra sem volt általánosan jellemző. A szerb felkelők ellen harcoló honvédsapatok parancsnoka, Perczel Mór például május 21-én, alig néhány nappal a Temesköz felszabadítása után tábornoki főnökével, Kohlmann József ezredessel levelet íratott a Szerb Fejedelemség belügyminiszterének, Ilja Garašaninnak, s ebben (Kossuth és a kormány tudta és hozzájárulása nélkül) messzemenő engedményeket kínált fel a magyarországi szerbeknek arra az esetre, ha hátat fordítanak a Habsburgoknak s csatlakoznak a magyar forradalom táborához. Így felajánlotta nekik, hogy (később — népszavazás alapján — kitűzendő határok között) csakugyan létrehozassák a szerb vajdaságot, hogy ezentúl kívánságuk szerint jogszabályok alkotására is hivatott nemzeti gyűléseket tarthassanak, hogy a jövőben a szerb lakosságú községeken kívül a szerb többségű megyékben is saját anyanyelvüket tethessék közigazgatási nyelvvé s a magyar nyelv használatára csak az országgyűlésen, valamint az ország középponti hatóságaival folyó érintkezésben legyenek kötelesek, a szerb nemzeti gyűlésen választandó és tisztségében az ország középponti kormánya által megerősítendő pátriárkának és vajdának pedig a zágrábi érsekével, illetve a horvát bánéval azonos jogállást ígért. S ennél is nagyobb jelentőségű volt az a kezdeményezés, amellyel ezekben a hetekben a magyar forradalmat háromnegyed éve Párizsban képviselő Teleki László állott elő.

Mert Teleki, aki már az előző esztendő áprilisának végén, vagyis az elsők között követelte, hogy a forradalmi kormány késedelem nélkül készüljön fel a nemzetiségi területeken folyó ellenforradalmi szervezkedések fegyveres erővel történő elfojtására, hamarosan megértette, hogy az ellenforradalom szervezőinek az esélyeit nemcsak a forradalom fegyveres erőinek elégtelensége öregbíti, hanem a nemzetiségek kielégítetlensége is. Attól a gondolattól tehát, hogy a honvédsereg kiépítése mindennél előbbrevaló feladat, továbbra sem tágított ugyan, ennek kiegészítése gyanánt azonban július második felében — azaz a Batthyány-kormányt kerek egy hónappal megelőzve — már azt is leszögezte, hogy ha például Horvátországot nem egyedül Jellačić, de maga a horvát nép is teljesen függetleníteni akarja Magyarországtól, akkor ezt minden további nélkül lehetővé kell tenni számára. Párizsba érkezte után pedig apránkint még messzebb jutott ezen az úton.

Itt ugyanis Teleki igen gyorsan kitapasztalhatta, hogy a nagyhatalmak kormánykőrei irgalomnak teret nem engedő részvétlenséggel vagy éppen ellenségséggel tekintenek minden olyan forradalmi mozgalomra — így a magyar forradalomra is —, amely veszélyezteti az európai hatalmi rendszer fennmaradását. Ezzel párhuzamosan azonban felfigyelhetett arra is, hogy a Magyarországgal szomszédos országok egymás után levert forradalmi mozgalmainak Párizsba özönlő képviselőiben napról napra terebélyesedik a magyar forradalommal kialakítandó együttműködés szándéka s ez szándék valóra váltását csupán a magyarországi nemzetiségi kérdés rendezetlensége akadályozza, az viszont egyelőre — a magyar forradalom iránti rokonszenv egyébként szakadatlan fokozódása ellenére is — kizárja. S mindezeket mérlegelve, végül is olyasféle következtetésre jutott, hogy a magyarországi nemzetiségi kérdés mélyreható rendezése nem pusztán a Habsburg ellenforradalom kezéből húzna ki egy ütőkártyát, hanem egyben végét vethetné az Európa keletén élő kisépek körében kibontakozott forradalmi mozgalmak eddigi elszigeteltségének, sőt lerakhatná e mozgalmak egyetlen hatalmas forradalmi táborba tömörítésének az alapjait is, vagyis a szóbanforgó moz-

galmak erőinek olyan széleskörű egyesítésére teremtené lehetőséget, amely nélkül harcoltak az egymást máris kölcsönösen támogató európai nagyhatalmak ellenében sikerre semmiképpen sem vihetik.

Egy március 7-én Kossuthhoz intézett levelében tehát Teleki már mint határozott meggyőződéséről szólt arról, hogy — a békepárti típusú elképzelésekkel ellentétben — „nem annyira az osztrákokkal, mint a szerbekkel, horvátokkal és oláhokkal kellene egységre lépni” s ez nem is volna „nehéz dolog”: „csak. . . adjatok nekik mindent, mit csak lehet”; „s ha Ausztriát nem lehet különben megbuktatni s tönkre silányítani”, akkor abba is okvetlenül bele kell menni, amit a Párizsba szakadt külföldi forradalmárok közül oly sokan ajánlanak, hogy tudniillik „Magyarhont a confederatio bázisán rekonstruálják”, mert ebben az esetben „jövőkön biztosítva lesz”, sőt „hatalmunk a Fekete-tengerig terjedend”. S minthogy ez a kezdeményezés fogantatás nélkül maradt, egy következő — május 14-én kelt — levelében már nemcsak a nemzetiségekkel való kiengesztelődés várható előnyeire hívta fel Kossuth figyelmét, hanem arra is, hogy ha viszont nem kerül sor ilyen kiengesztelődésre, akkor a magyar forradalomnak egyenesen a legrosszabb eshetőségekkel kell szembenéznie. „Frankhon [17]89-ik évi szerepe: Európát emancipálni, nekünk jutott; s szerintem nincs [más] választásunk: vagy el kell vállalnunk e szerepet, vagy bukunk.” „Sorsunk a világ legnagyobb dicsősége leend vagy halál.” „Magyarországnak kettő közt van választása; vagy a *corpus juris*a állva, határait úgy, a mint volt, megtartani igyekezni, nem gondolva a fajok feltékenységével, s [ez] úton borostyán sok lehet, de csak hadi, . . . áldozat vérben és vagyonban tömérdek; s a bér? néhány évi biztalan jövő.” „A másik, mit választhatunk, a *corpus juris*ból valamit áldozni. . .” „S ez út mit kíván? egy kis önlegyőzést, mellynek bére hallatlan dicsőség és élet leend. Nem, e két út közt a választás nem lehet nehéz, — mentől többet adunk a nemzetiségeknek, annál kevesebbet kellend Ausztriának és az absolutismusnak adunk.”

S ez alkalommal már azt is felvázolta, milyen gyakorlati intézkedéseket lát szükségeseknek. A forradalom — mutatott rá — nem szorítkozhatik az egyedüli horvátok kielégítésére; nem kevésbé elengedhetetlen „kibékülni a vajdasággal, annak összes közgyűlést engedni, valamint az oláh fajnak is belső adminisztrációt, statutarius jogot, széles értelemben municipális garantiákat, mindig vigyázva arra, hogy magyar és német faj, a mennyire lehet, ne vessék alá oláh vagy szerb *jurisdiction*nak, s olly feltétel mellett, hogy legfelsőbb kormányban, országgyűlésben Magyarhonnal egyet alkotandnak és országgyűlésünk nyelve magyar leend”. „. . . S ha ezen kívül. . . [a] tökéletes nemzetiség elvét kimondjuk s megalapítjuk, azt hiszem — ismételte újólá —, leraktuk Magyarországra nézve a legfényesebb jövőnek alapját; minden fajok, nem csak Magyarhonban, hanem azok [is], mellyek eddig igényeinken kívül álltak, sovároga fognak felénk tekinteni és örömmel fogják Magyarországot elfogadni mint egy jövődöbeli dunai confederatióknak központját és királynéját, mellynek hatalma örökre megtörendi az absolutismus szörnyetegét és melly a Balticumtól a Fekete tengrig terjedend.” Majd azt is mindjárt felsorolta, hogy e konföderáció — elképzelései szerint — milyen elemekből tevődne össze: „az első az eddig hozzánk tartozó népek. . .” lennének, s „Oláhország, Szerbia, Bulgaria képezendné később azon részt, mellynek kapcsai Magyarhonnal tágasabbak”. „Csehország és Morva tán még tágasabb kapoccsal volnának Magyarhonhoz fűzve, míg utoljára, ezen kapocsok legtávolabb fokozatán [azaz: a helyreállítandó Lengyelország esetében] a kapocs csak a külügyek egyeztetésében állana.” Végezetül pedig — sejtjén, miféle aggodalmakat fognak kel-

teni javaslatát odahaza — azt is hozzáfűzte leveléhez: „Nem fogunk ez úton olvadni, hanem terjedni, inkább, mint a másikon.”

Teleki szeme előtt tehát most egy olyan demokratikus berendezésű államszövetség körvonalai rajzolódtak ki, amely létrejövetele esetén lehetőséget teremtett volna arra, hogy a keretei közé lépő kelet-közép-európai kislepekek egyfelől felszámolják a térség elnyomó nagyhatalmainak való eddigi alávetettségüket, másfelől viszont továbbra is birtokában maradjanak, sőt éppen ezek után váljanak igazi haszonélvezőivé a nagyobb közösséghez tartozás előnyeinek. Árnyoldalai azonban még ennek a nagy távlatokat felvillantó koncepciónak is voltak; például az, hogy a magyar országgyűlés tárgyalásainak meg a magyarországi központi kormányzat működésének egyetlen nyelven, kizárólag magyarul történő viteléből egyelőre Teleki sem akart engedni, vagy az, hogy a nagyrészt a magyar forradalom oldalán harcoló szlovákoknak területi önkormányzat helyett — mint néhány nappal később pótlólag kifejtette — ő is legfeljebb megyei önkormányzatot, vagyis lényegesen kevesebb engedményt kívánt felajánlani, mint amennyit a nagyrészt a magyar forradalom ellen harcoló horvátoknak, szerbeknek és románoknak szánt. De ha ennek a koncepciónak a részletei még csiszolást igényeltek is, a koncepció lényege már eredeti alakjában is kétségkívül olyan volt, hogy ha a magyar vezetőkörök most ezt választják további nemzetiségi politikájuk vezérfonalául, akkor segítségével végre valóban megtörhették volna a jeget s talán még mindig a forradalom oldalára vonhatták volna az eddig a forradalom ellen küzdő nem-magyarok zömét.

A magyar liberálisokat azonban Teleki éppúgy nem tudta megnyerni a maga elgondolásainak, akár Perczel vagy korábban a *Marcius Tizenötödike* sem. S nemcsak azokat nem, akik — mint a békepártiak — eleve sem láttak esélyt az önvédelmi harc győzelmes befejezésére, s ezért a márciusi vívmányok egy részét eleve is készek voltak feláldozni egy a Habsburgokkal kötendő megegyezés oltárán, hanem azokat sem, akik a szeptemberi fordulat idején még hallani sem akartak, sőt részint még 1849 tavaszán sem akartak hallani a Habsburgokkal való alkuról, hiszen az utóbbiak — ha egyáltalán hittek az uralkodóházzal nyélbeütendő megegyezés lehetőségében — ezt elsősorban éppen azért elleneztek, mert a magyar nemesség által márciusban megszerzett kormányzati hatalomnak egy töredékéről sem voltak hajlandóak lemondani, s ebből következően, ha a Habsburgoknak mégis efféle engedményeket kényszerülnek tenni, akkor úgy érezték volna: „kár volt harcolnunk”, — de akkor is ugyanezt érezték volna, ha annak érdekében, hogy elkerülhessék a Habsburgok előtti főhajtást, a nemzetiségeknek kényszerülnek hasonló engedményeket tenni.

A magyar—román megegyezés

Hiába hangsúlyozta tehát május 14-i levelében Teleki, hogy „nem csak Austria halt meg, hanem Szent István Magyarország is”: a magyar forradalom liberális vezetői továbbra is mereven ragaszkodtak az államegység jelszávához, s egy pillanatig sem gondoltak arra, hogy a Magyarország felbomlásának irányában ható erők növekedését ezzel nemcsak nem gátolhatják meg, de éppenséggel siettetni fogják. Ha azonban azelől, hogy a magyarországi nemzetiségeknek területi önkormányzatot biztosítsanak, a liberális vezetők ennek megfelelően váltig elzárkóztak is, olyankor, amikor meg-megcsillant előttük az a remény, hogy a forradalom a nemzetiségi mozgalmakkal támadt ellentéteiből talán szerényebb engedmények révén is képes lesz kibontakozni, az alkalmat most már többnyire

maguk sem hagyták kihasználatlanul, s ez annál inkább tapasztalható volt, minél szorultabb lett a forradalom helyzete.

Amikor például Andrassy Gyula gróf Zemplén megyei főispán, akit a Szemere-kormány május végén istanbuli követévé nevezett ki, állomáshelyére igyekezvén, Belgrádba érkezett és megtudta, hogy éppen ott tartózkodik Kušljan is, nyomban érintkezésbe lépett véle s nem is eredménytelenül; Kušljan ugyanis vállalta, hogy lapjában ezután a korábbinál is kiterjedtebb propagandát fog folytatni a Habsburgok ellen, az ellenforradalmat támogatni többé nem hajlandó horvátokból pedig magyarbarát klubot fog szervezni, s ennek fejében csupán azt kötötte ki, hogy a magyar kormány általánosságban ismerje el a nemzetiségek jogait és jelentse be a magyar országgyűlés egynyelvűségének a felszámolását. (Amit azután Andrassy sietett is lelkükre kötni a kormány tagjainak — igaz, azzal a hozzátétellel, hogy a szóbanforgó feltételek teljesítésével a magyar fél mit sem kockáztatna, hiszen a győztes utóbb még mindent megmászhat, a legyőzött pedig amúgy is mindent elveszít. . .)

S a kormány nem kapott ugyan ezen a lehetőségen, annál inkább kapott viszont azon a június elején Pestre befutó híren, hogy a magát immár gyökeres irányváltoztatásra eltökélt Stratimirović (akit bizonyára nemcsak a Habsburgoktól kapott pofonok ejtettek gondolkodóba, hanem Perczel májusi békeajánlatai is) öt határőri zászlóaljjal együtt kész volna átállni a forradalom oldalára, ha a kormány öt honvédtábornokká nevezné ki s egyidejűleg hozzájárulna végre a szerb vajdaság létrehozásához. A június 16-i minisztertanács tehát elfogadta Stratimirović első feltételét, s a másodikat — Perczel nyomdokaiba lépni perszenem óhajtván — elutasította, újólag felkínálta viszont a szerbeknek azokat a kisebb (nyelvhasználati és egyházpolitikai vonatkozású, valamint a határőrvidek polgárosítását előirányozó) engedményeket, amelyeket a honvédelmi bizottmány novemberben egyszer már megajánlott nekik. S a meginduló tárgyalások meg-egyezésre végül nem vezettek — s nemcsak azért nem, mert a kormány ajánlatai Stratimirovićékat természetesen továbbra sem elégíthették ki, hanem azért sem, mert az alkudozások túlságosan elhúzódtak s közben a forradalom ege az ellenséges haderők előrenyomulása folytán teljesen beborult —, a szerbek egy részével való megbékélés eshetőségének a felmerülése azonban valamelyes haszonnal ennek ellenére is járt, amennyiben a kormányt ez is — mint az Andrassy és Kušljan között lezajlott eszmecsere nemkülönben — arra ösztönözte, hogy a nemzetiségi kérdésre ettől kezdve immár mindvégig fontosságának megfelelő figyelmet fordítson.

Ahhoz azonban, hogy a nemzetiségi kérdés fölött a kormány többé ne térjen napirendre, még inkább hozzájárultak a román kérdés rendezését célzó tárgyalások, amelyek már április derekán megindultak s — bár eleinte szintén kevés eredménnyel látszottak kecsegtetni, sőt egy időben már-már teljes felborulással fenyegettek — végül is sokkal gyümölcsözőbbeknek bizonyultak, mint a horvát meg a szerb ellenzék hangadóival folytatottak. Amiben közrejátszott — egyfelől — az, hogy — eltérően a magyar—horvát és a magyar—szerb alkudozásoktól, amelyekben pusztán az egymással szembenálló felek képviselői vettek részt — a magyar—román megbékélés útját számottevő közvetítők, magyarországi román politikusok és a havaselvei forradalom emigrációba szorult vezetői is segítettek egyengetni, de közrejátszottak — másfelől — az erdélyi román felkelősereg eltérő körülményei is.

Ennek a seregnek a közvetlen irányítása ugyanis sohasem került a császári hadsereg tisztjeinek a kezébe, hanem mindvégig a nemzeti mozgalom híveinek

s közülök is éppen Iancunak és radikális társainak a kezében maradt. Attól fogva pedig, hogy márciusban Bem a császári csapatokat kiverte Erdélyből s a császáriakkal együtt a Bärnuț vezetése alatt álló Román Nemzeti Bizottmány tagjai is menekülésre kényszerültek, a mindenfelől az Erdélyi Érchegységbe visszahúzódtott s ott azután körülzárt felkelőkre többé közvetett hatást sem gyakorolhattak már sem a császáriak, sem Bärnuțék. Annál nagyobb hatást gyakorolt viszont Iancu csoportjára is az oktrojált alkotmány, amely egyszeriben napnál világosabbá tette, mennyire megalapozatlanok voltak Bärnuțéknak az udvar iránt táplált reményei. S nyomtalanul az sem pergett le a felkelés vezérkaráról, hogy Bem nemcsak nem törekedett viszonzni a fegyverre kelt románok korábbi pusztításait, hanem a bosszúállás szellemének a jelentkezését másoknál sem tűrte, a mellette országos biztosként működő Csány László pedig — bár Bemet olykor túlzott engedékenységgel vádolta s többek között azt is elrendelte, hogy aki a felkelés során kárt tett valakinek a tulajdonában, az teljes értékű kártérítést adjon a kárt szenvedettnek — maga sem habozott fellépni az olyan magyar földesurak ellen, akik káraikat felnagyítva, most megint mértéktelen kiszípolozásnak igyekeztek alávetni a föld népét.

A körülmények illetén alakulásának az ismeretében fordult hát Kossuthhoz április közepén néhány magyarországi román országgyűlési képviselő azzal, hogy békeajánlatot kellene tenni a felkelősereg vezetőinek. S e képviselők egyikét, Ioan Dragoșt Kossuth fel is hatalmazta a tárgyalások fonalának felvételére. A rögtön útra is kelő Dragoș pedig néhány nap múlva már reményt keltő fejleményekről tájékoztathatta Kossuthot. Mert az Érchegység-beli vezetők között voltak ugyan, akik továbbra is ellenezték a megegyezést, a többség azonban — így maga a felkelősereg élén álló Iancu is s Buteanu nemkülönben — hajlott rá, jóllehet Kossuth még mindig elzárkózott azelől, hogy bárminemű önkormányzatot ígérjen a románoknak, sőt azelől is, hogy az erdélyi és magyarországi románokat a román nemzet fiainak ismerje el, s ezúttal is csupán egyházi és iskolai ügyeik szabad kezelését, valamint a románlakta községek közigazgatásának román nyelvűvé tételét ajánlotta fel nekik.

A tárgyalások azonban végül a biztató kezdetek ellenére is kudarcba fulladtak. Iancuék ugyanis, hogy megbizonyosodhassanak a magyar fél tárgyalókészségének őszinte voltáról, a folyamatban lévő megbeszélések tartamára fegyverszünet elrendelését kérték. Kossuth viszont, aki ekkor még láthatóan a honvédsereg tavaszi győzelmeinek a hatása alatt állott, ilyesmiről hallani sem akart, mi több: május 10-én egyenesen arra adott utasítást, hogy a Móc földet körülzáró magyar haderő hadműveleteit ezután is „a legerélyesebben” folytassa s „a hegyekre vonult rabló csordáknak. . . nyugtot ne engedjen”. A román felkelők ellen vezényelt magyar szabadcsapatok egyikének a parancsnoka, a márciusi fiatalok köréből kikerült Hatvani Imre pedig (akinek a nevét mellesleg éppen egy a románok felemelését sürgető röpirata tette ismertté 1848-ban) — hogy kimutassa az ellenforradalom iránti kérlelhetetlenségét —, még mielőtt Kossuthnak ez az utasítása megszületett volna, önhatalmúlag már támadást is indított a tárgyalások színhelyül szolgáló Abrudbánya ellen, majd május 6-án — figyelmen kívül hagyva az elébe siető Dragoș tiltakozását — he is vonult a városba.

És ez nem is csak a béketárgyalások azonnali megfeneklését vonta maga után, hanem egyben a szenvedélyek féktelen elfajulását is. Mert Iancu még idejében el tudott menekülni, hogy azután többszörös erőfölényben lévő csapataival ellentámadást intézzen Hatvani ellen, a Dragoș által — egyébként jóhiszeműen — megnyugtatótt Buteanu viszont Abrudbányán maradt s Hatvaniék fogságába

esett. S amikor 9-én Iancu végül visszafoglalta a várost, a megfutamodó Hatvani Buteanut is magával hurcolta, majd tehetetlen dühében — mit sem törődve azzal, hogy ez a fiatalember a végsőkig is hajlandó ugyan elmenni népe egyenjogúsításáért, a románok egyenjogúságát azonban lehetőleg a magyarokkal együttműködve szeretné elérni — két hét múlva fel is akasztatta foglyát. Közben meg az Abrudbányára visszatérő felkelők az ott rekedt Dragost — attól az alaptalan gyanútól vezérelve, hogy összejátszott Hatvanival s eszerint csupán az ő megtévesztésük végett adta ki magát békeközvetítőnek — könyörtelenül felkoncolták, s tömegmészárlást rendeztek a város magyar lakóinak a soraiban is. Ilyen előzmények után pedig a következő hetekben a korábbiaknál is hevesebb harcok kezdődtek a felkelősereg és az ellene felvonult magyar csapatok között, s — nem messze attól a helytől, ahol egy éve még Iancuval tanácskozott a megbékélés módozatairól — ennek az értelmetlen testvérharcnak az áldozatává lett sok más jobb sorsra érdemes emberrel együtt Vasvári is.

Végérvényesen azonban a magyar—román megbékélés ügyét ezek a tragikus fejlemények sem juttatták zátonyra, s hogy nem, az elsősorban a havaselvei emigránsoknak volt köszönhető. Az emigránsok jobbjai ugyanis az oktrojált alkotmány közzététele után mindinkább felismerték, hogy eljött az idő, amikor már többet lehet és kell is tenniük, mint hogy pusztán nemtetszésüket éreztessék a még mindig a Habsburgok oldalán harcoló erdélyi románokkal, s ezért ettől fogva immár a cselekvés mezején is igyekeztek előmozdítani a magyarok és román ellenlábasaik kiengesztelődését. Az ő békeszerző próbálkozásaiuknak pedig többé a meg-megismétlődő kudarcok sem vethettek véget.

Az első, aki közülök most békekezdeménnyezéssel jelentkezett, a havaselvei forradalom egyik katonai vezetője, Gheorghe Magheru tábornok volt; ő március közepén levelet intézett Kossuthhoz, s ebben azt kérte, hogy Magyarországon és Erdélyben ismerjék el a románok „nemzetiségét és politikai jogait”, viszonzásul pedig felkínálta egy magyar—román szövetségi állam létrehozását, s megígérte, hogy a továbbiakban a dunai fejedelemségek románjai is fegyveres légiót fognak alakítani a magyar forradalom támogatására. Ennek a kezdeménnyezésnek azonban semmiféle fogantaja nem lett s nem is lehetett — már csak azért sem, mivel Magheru, a létrehozandó szövetségi államról szólván, nem Havaselvének és Moldvának Magyarországgal történő egyesítéséről beszélt, hanem a magyar nemzet és „a kilenc millió román” uniójáról, vagyis a magyarokkal elképzelései szerint államközösségre lépő románok közé a Kárpátokon túliakon kívül odasorolta az erdélyieket és a magyarországiakat is, ezek után pedig az ő ajánlatában Kossuth csak a maga részéről mindhalálig fenntartani kívánt magyar államegység szétzúzására irányuló törekvések újabb megnyilvánulását láthatta. Annál eredményesebb volt viszont egy Bălcescu köréhez tartozó hírlapírónak, a havaselvei forradalom elbuktakor Erdélybe menekült Cezar Bolliacnak a működése; ő ugyanis Brassó felszabadulása után ott — a határokon túlra futott Bariț, örökébe lépve — *Espatriatul* címen lapot indított, s a következő hónapokban azután egyre több olvasójával értette meg (amit valaha Bariț is hirdetett, de utóbb hallgatásba burkolt), hogy „a népek közti egyenlenség... és viszály...” egyedül az uralkodóházak érdekeinek felel meg, s ezért igazi érdekeik az erdélyi románoktól nem a magyarok elleni harcuk továbbvitelét, hanem e harc félbehagyását követelik meg.

A legnagyobb szolgálatot pedig a magyar—román megbékélés ügyének maga Bălcescu tette. Ennek a mélyen érző és logikai következetesség tekintetében is kiemelkedő embernek ugyanis kiváltképpen fájdalmas volt arra gondolnia,

„milyen alávaló és ostoba szerepet” játszanak a magyar forradalom ellen háborút folytató erdélyi románok. Mert — vetett számot a helyzettel — az persze „nem igaz. . . , hogy a románokat ebben a szörnyű háborúban ne hatotta volna át és ne lelkesítette volna a nemzeti érzület és a szabadság szeretete”. Azt azonban ennek ellenére sem lehet elmondani róluk, hogy a valóságban is „a szabadságért küzdenek”, sőt inkább azt kell megállapítani, hogy hasonlatosak a rabszolgához, „ki ura parancsára és urától félve kél fel”, hiszen hagyván „magokat megcsaltni az osztrákoktól”, „a szabadságért a legelavultabb, legszörnyűbb és legpiszkosabb zsarnokság zászlaja alatt”, azaz éppen a szabadság legfőbb ellenségeivel egy sorban szálltak síkra. S Bălcescu természetesen tisztában volt azzal, hogy a román nemzeti érdekek érvényesítésének magyar földön nemcsak a Habsburgok állanak útjában, hanem a magyarok is. De tisztában volt azzal is, hogy a magyar uralom a románokat mégis kevésbé sújtja, mint amennyire a Habsburg elnyomás sújtja mind őket, mind a magyarokat, mind a Habsburg-birodalom többi népét, ebből az igazságból pedig magától értetődően következik, hogy a birodalom népeinek, ha egyszerre nem birkózhatnak meg valamennyi elnyomójukkal, akkor „előbb közösen kellene kivívniok [a Habsburg uralom alóli] felszabadulásukat s csak azután foglalkozniok a maguk részleges felszabadításával”, ami magyarán azt jelenti, hogy egyelőre „mindazoknak, akik szeretik a szabadságot, szükségszerűen támogatniok kell a magyarokat” Habsburg-ellenes harcukban, a másodlagos fontosságú kérdések rendezését pedig későbbre kell halasztaniok.

1849 tavaszán tehát Bălcescu, ezektől a felismerésektől ösztönözve, már késedelmet nem tűrő feladatának érezte, hogy maga is újabb kísérlet tegyen az erdélyi románoknak a magyarokkal való megbékítésére, sőt a magyarok oldalán történő felsorakoztatásukra is. S mivel tudta, hogy ezt a célt csupán akkor lesz képes elérni, ha az erdélyi románok a magyaroktól előzőleg biztosítékokat fognak kapni nemzeti követeléseiknek legalább részleges kielégítésére, első lépésként a magyar forradalom vezetőit szándékozott rábírní arra, hogy a korábbiaknál nagyobb engedményeket kínáljanak fel a románoknak. Olyasmit azonban már a kezdet kezdetén sem forgatott a fejében, hogy a magyar vezetőket az erdélyi románok összes követelésének azonnali kielégítésére szólítsa fel. Hiába volt tehát egyébként ő is azon a véleményen, hogy a magyarországi nemzetiségi kérdés hosszabb távra szóló rendezésének elengedhetetlen feltétele Magyarország föderatív köztársaságá alakítása: mikor május végén Debrecenbe érkezett s megkezdte tárgyalásait Kossuthal és Batthyány Kázmér külügyminiszterrel, a föderáció gondolatát eleve fel sem vetette s még csak azzal a követeléssel sem hozakodott elő, hogy a magyarok mondjanak le a magyar országgyűlés tanácskozásainak egynyelvűségéről. Bizonyosra vette ugyanis, hogy efféle követelések hallatára tárgyalófelei már az első pillanatban és végérvényesen megmakacsolnák magukat. S különben is úgy okoskodott, hogy ha a magyarok Magyarország nem-magyar lakóinak — kezdettől fogva hangoztatott ünnepélyes ígéreteikhez híven — valóban ugyanannyi polgári szabadságjogot fognak biztosítani, mint amennyit a magyaroknak, akkor — az ország lakóinak hattizede nem-magyar lévén — a magyar országgyűlés a jövőben nagyobbbrészt úgyis „románokból és szlávokból fog állani” s ilyen körülmények között a magyarok idővel úgyis rá fognak kényszerülni arra, hogy „elfogadják a konföderációt”. A parlamenti többnyelvűség követelésének átmeneti elmellőzésére pedig — mint gyakorlatiasan gondolkodó ember — már csak azért is könnyen elszánhatta magát, mert Magyarországon pillanatnyilag úgysem igen akadt magyarul nem tudó nemzetiségi politikus.

Bălcescu azonban nemcsak arra fordított gondot, hogy túlzottaknak minő-

síthető követelésekkel el ne riassa magyar tárgyalófeleit, hanem arra is, hogy velük folytatott megbeszélései során minél világosabbá tegye előttük, mennyi előnnyel járna a magyar—román megegyezés a magyar félre nézve is. Nyomatékosan kiemelte tehát, hogy Magyarország csupán kétféle jövő között választhat: „vagy arisztokratikus-monarchikus lesz, Ausztriával összekötve, vagy demokratikus, egyesülve a románokkal”; s nyomatékosan kiemelte, hogy a nemzetiségeket magyar részről „minden áldozat árán ki kell békíteni. . . , mert különben azzá lesznek Magyarország számára, ami Lengyelország és Írország Oroszország és Anglia számára”. Amikor pedig Kossuth kijelentette, hogy ha az erdélyi románok „függetlenségük és Havaselvével való egyesülésük” kiharcolásáért fogtak volna fegyvert, azt még csak megértené (bár helyeselni persze azt sem tudná), azt azonban, hogy céljuk látnivalóan csupán a birodalmi egység megszilárdítása, már megérteni sem képes: Bălcescu nemcsak megerősítette, hogy az erdélyi románok valóban nem törekednek Havaselvével való egyesülésre, de azt is leszögezte, hogy Erdélyt a magafajta havaselveiek sem szándékoznak elszakítani Magyarországtól, ellenkezőleg: „inkább egyesíteni” akarják véle, „sőt még ennél is többet”, egy Magyarországra és a dunai fejedelemségekre kiterjedő konföderációt is szívesen nyélbeütnének.

Hanem — igyekezet ide, igyekezet oda — Bălcescu még arra is kerek négy hétig volt kénytelen várni, hogy egyáltalán érdemi választ kapjon előterjesztéseire. Megnyugtató választ pedig még ekkor sem kapott: a kormány — akárcsak két hónappal korábban, a Dragoş-féle kísérlet alkalmával Kossuth — most is mindössze azt ajánlotta fel, hogy a románok számára biztosítja egyházi és iskolai ügyeik tetszésük szerinti intézésének a jogát s engedélyezi a románlakta községek közigazgatásának román nyelvűvé tételét. Míg nem azután július elején egyik napról a másikra mégiscsak fordulat következett be a kormány politikájában. Amiben a legfőbb okon, a hadihelyzet hirtelen és rohamos megromlásán kívül közrejátszott Iancu újabb kézníváltása is. Mert Iancu utólag sem tudott ugyan napirendre térni Hatvani május eleji Abrudbánya elleni támadása fölött, attól az aggodalomtól azonban szintén nem tudott szabadulni, hogy az udvari körök minden melléjük szegődött nemzetiségi politikust „csak eszköznek akarnak felhasználni”. Június végén tehát két levelet is eljuttatott a magyar forradalom táborába, s mindkettőben határozottan kinyilvánította, hogy ha a magyarok végre jobb belátásra térnének, akkor még mindig kész lenne felhagyni az ellenük vívott harccal, mivel ő is azt vallja, hogy amint „a két testvérházában a magyar nem beszélhet létről és jövőről a román nélkül”, úgy „a román sem a magyar nélkül”. Ezek a megnyilatkozások pedig a kormánykörökben egyszerre elültették azt a reményt, hogy ha magyar részről még némi további engedményekre is ráállának, akkor a forradalom most már csakugyan meg tudna szabadulni az erdélyi román felkelés teherétől.

S ezzel azután egycsapásra elhárultak a magyar kormányférfiak és Bălcescu között folytatott tárgyalások sikeres befejezésének az akadályai is, úgy hogy július 14-re már meg is született az alkudozások eredményeit rögzítő két okmány. Az egyik, a magyarok és az erdélyi románok között kötendő békeegyezmény tervezete kimondotta, hogy a román felkelők fegyvereiket (az egyezmény még ezután esedékes aláírásának keltétől számítandó) két héten belül leteszik s azután mindnyájan felesküsznek „Magyarhon függetlenségére”, a magyar kormány viszont elismeri, hogy a románok különálló nemzetiséget (a tervezet hivatalos francia szövege szerint: *une nationalité à part*) alkotnak, s nemcsak ahhoz járul hozzá, hogy szabadon intézzék egyházi és iskolai ügyeiket meg hogy román nyelvű közigazgatást vezethessenek be a románlakta községekben, hanem ahhoz is, hogy

ezekben a községekben a nemzetőrség vezényleti nyelve szintén román legyen, a román többségű megyék igazgatása pedig ezentúl két nyelven, magyarul és románul folyjék, amint hozzájárul ahhoz is, hogy a román ortodox egyház teljesen különváljék a szerbtől, hogy a román egyház feje szintén pátriárkai címet viseljen, hogy a románok a jövőben évente nemzeti gyűléseket tartsanak (igaz, pusztán vallási és oktatási problémáik megtárgyalására), s ezen kívül vállalja, hogy a görög keleti románok számára külön hittudományi kart fog létesíteni a pesti egyetemen, ami meg végül az erdélyi majorsági jobbágyokat és zselléreket illeti: őket egyszersmindenkorra mentesíti minden feudális kötelezettségüktől. A másik egyezmény pedig (amelyet egyfelől Kossuth, másfelől Bălcescu és a hozzá csatlakozott Bolliac ezen a napon aláírásával már érvényre is emelt) a havaselvei emigránsokat felhatalmazta arra, hogy Magyarország területén megszervezzenek egy — pillanatnyilag a magyar forradalom fegyveres támogatására hivatott, de később Havaselve szabadságának a kivívására is felhasználható — román légiót, s kimondotta, hogy ebbe a (román vezényleti nyelvű, de legfelső fokon magyar vezénylet alá tartozó) csapatba az erdélyi felkelők is akadálytalanul beléphetnek.

S amire a magyar kormány most elkötelezte magát, az — bármekkora előrelépést fejezett is ki — még mindig nem volt persze egyértelmű az erdélyi románok valamennyi korábbi követelésének a kielégítésével, hiszen a kormány nemcsak abba nem ment bele továbbra sem, hogy a románok ezentúl politikai kérdések megvitatására is feljogosított nemzeti gyűléseket tarthassanak, de abba sem, hogy területi önkormányzat birtokába jussanak; s ennyiben az, amit a kormány július 14-én felkínált, látszólag mögötte maradt az oktrojált alkotmánynak is, amely viszont Erdélyt autonóm koronatarományként kezelte. Ténylegesen azonban a kormány most jóval több szabadságot biztosított a románoknak, mint amennyit az oktrojált alkotmány, hiszen ez Erdélynek (és a többi koronataromány) — még papíron is — csupán akkora önkormányzatot ígért, amekkora szinte a semmivel volt egyenlő, a július 14-i megállapodás ellenben lehetőséget teremtett arra, hogy a románok a továbbiakban valóságos hatalmi állásokra is szert tegyenek, amennyiben a megyei igazgatás kizárólagos magyar nyelvűségének felszámolását kimondó pontjával lehetővé tette, hogy azokat a meglehetősen kiterjedt — és korántsem pusztán papíron létező — önkormányzati jogokat, amelyeket Magyarországon a megyei hatóságok élveztek, a román többségű megyék esetében ezután románok gyakorolják (még hozzá nem is csak Erdélyben, hanem a szűkebb értelemben vett Magyarországon is).

Tudván tehát, hogy az előző hónapok keserű tapasztalatai nem egyedül a magyar kormányférfiakba plántálták bele végre az engedékenység szellemét, de az erdélyi román felkelés vezetőibe is: a július 14-i megállapodás létrejötte után Bălcescu abban a meggyőződésben kelhetett útra az Erdélyi Érchegység felé, hogy a magyar részről most felajánlottakat Iancuék is megnyugtatóaknak és elfogadhatóaknak fogják találni. És a további fejlemények igazolták is ebbeli várakozásait. Mert mire augusztus 3-án a felkelőserég vezetői elé tárhatta a békeegyezmény tervezetét, addigra a Magyarországra betört, orosz csapatok előrenyomulása már útját vágta a megállapodás véglegesítésének és foganatosításának. Azt azonban, aminek kedvezőbb körülmények között a megállapodást követő első lépésnek kellett volna lennie: az azonnali fegyvernugvás elrendelését Iancu most már ennek ellenére is, az adott reménytelen helyzetre való tekintet nélkül is okvetlenül szükségesnek ítélte megtenni, hogy ezáltal — mint Kossuthnak is megírta —, ha többre immár nincs is lehetőség, legalább jelképes bizonyosságot szolgáltasson „a magyar nemzet iránt táplált testvéri érzületről”.

A képviselőház nemzetiségi határozata

A július 14-én történtek azonban nem csupán Bălcescut töltötték el jöreménységgel, hanem az ő magyar tárgyalófeleit is. Annak tudata pedig, hogy a magyar—román megbékélés végre elérhető közelségbe került, a magyar vezetőket arra ösztönözte, hogy most már újabb erőfeszítéseket tegyenek a többi nemzetiség kiengesztelése érdekében is, mégpedig — a többiek képviselőivel jelenleg nem állván közvetlen érintkezésben — valami olyasféle egyoldalú nyilatkozat kibocsátása révén, amilyenek az ötletét Kušljan vetette fel Andrássyval folytatott belgrádi megbeszélése alkalmával. S mivel a dolog halasztást nem tűrt, arra a kormány nem gondolhatott, hogy részletes törvényjavaslatot dolgozzon ki és tüzessen napirendre az országgyűléssel. Pillanatnyilag azonban az is elégségesnek látszott, ha a törvényhozás egyelőre csupán határozatban — kivált, ha tételes határozatban — rögzíti a nemzetiségek felemelkedését biztosítani hivatott jogokat, hiszen a nemzetiségi kérdés későbbi törvényes rendezésének az alapjait egy ilyen — viszonylag gyorsan tető alá hozható — határozat is lerakhatta, s így ez is megnyithatta a megbékélés fele vezető utat. És a képviselőház első szeptemberi ülésén, július 21-én Szemere már be is terjesztette a kormány tizenhét pontos határozati javaslatát, amely nagyjából a románoknak egy héttel korábban felkínált engedményeket irányozta elő ezúttal már az ország valamennyi nemzetisége számára.

A javaslat elfogadtatása azonban korántsem ment simán, mivel a képviselők egy része még ekkor sem tudott beletörődni abba, hogy a magyar nemesség az általa márciusban meghódított kormányzati hatalom egyes elemeit önként engedje át a nemzetiségeknek. Hiába hangsúlyozta tehát Szemere, hogy „az apró népeknek sorsa az, hogy ha nem szövetkeznek egymással, a nagyobb nemzetek által vagy elfelejtetnek, vagy eltiportatnak”, s hiába jegyezte meg a segítségére kelő Vukovics Sebő igazságügyminiszter is, hogy ha a javaslatot elutasítják és a forradalom elbukik, akkor az ország kormányzata továbbra is egynyelvű lesz ugyan, de nem magyar, hanem német nyelvű: a javaslatához hozzászóló képviselők közül — a békepárttal egy húrton pendülő Nyáry Páltól a radikális Madarász Józsefíg — többen az előterjesztés ellen nyilatkoztak, s e felszólalók ellenvetéseit sokan mások is „roppant tetszéssel” fogadták. Igaz viszont, hogy bármennyi támadás érte is most a kormány álláspontját, magához a javaslat megbuktatásához az ellentábor ereje már nem volt elegendő. A képviselők nagyobbik hányada ugyanis ekkorra már — Szemeréekkel egyezően — maga is belátta, hogy a nemzetiségi kérdés rendezéséhez a forradalomnak életbevágó érdekei fűződnek, és ezt a radikális Irányi Józseftől és Irányi Dánieltől kezdve Szacsvay Imrén át egészen — az egyébként békepárti — Bezerédj Istvánig szintén számosan kifejtették, majd mikor július 28-án a vita lezárultával szavazásra került sor, ugyanezt a többség a javaslatot változtatás nélkül határozattá emelő szavazataival is kifejezésre juttatta.

Július 28-án tehát a képviselőház végül mégiscsak kimondotta, hogy „a magyar birodalom területén lakó minden népiségek nemzeti szabad kifejlődése. . . biztosítottatik” s hogy ennek érdekében — bár az „országlati” ügyeket továbbra is magyar nyelven fogják vinni — ezentúl „a községi tanácskozásokban mindenki akár magyar, akár anyanyelvén szólhat, a jegyzőkönyv pedig. . . azon nyelven fog vezetetni, melly szabad választás szerint megállapítottatik”, s hasonló lesz a helyzet a megyékben is, amennyiben a jövőben „a törvényhatósági mindenféle ülések tanácskozásaiiban mind az, ki szólásra feljogosítva van, véleményét és

szavát akár magyar, akár anyanyelven előadhatja” s, „melly törvényhatóságban valamely népfaj az összes lakosság számának felét túl haladja, ott a jegyzőkönyv, ha kívántatik, annak nyelvén is szerkesztendő”. Kimondotta továbbá a határozat, hogy az egyes községekben ezután a nemzetőrség vezényletét, valamint az elemi oktatást és az anyakönyvek vezetését is a község számára a helybeli lakosság által megállapított közigazgatási nyelven kell végezni, s megerősítette, hogy az ortodox egyház hívei továbbra is szabadon dönthetnek egyházi és iskolai ügyeiről, lelkészeik kiképzése céljából pedig „számukra a budapesti egyetemnél külön hittankar fog felállíttatni”. Annak kidomborítása végett pedig, hogy ezek az irányelvek, bár jelenleg csak határozatba foglaltattak, máris törvény erejével bírnak, a képviselőház a határozat bevezetésében azt is leszögezte, hogy amíg a nemzetiségek jogviszonyait részletesebben szabályozó törvény meg nem születik majd, „a kormánynak ideiglenes rendezési intézkedéseiben” addig is szorosan ezekhez az irányelvekhez kell tartania magát.

S területi önkormányzatot a képviselőház mostani határozata persze éppúgy nem ígért a nemzetiségeknek, amint ilyesmit a Bálcescuval folytatott tárgyalások során sem ajánlott fel a kormány az erdélyi románoknak. Bizonyosra vehető tehát, hogy a nemzetiségi politikusok összességét még ez a határozat sem nyugtathatta meg, azokra a nemzetiségi politikusokra meg végképp nem gyakorolhatott semmiféle hatást, akiket elsősorban amúgy sem saját népük nemzeti, hanem a Habsburgok birodalmi és dinasztikus érdekei vezéreltek. De mert a határozat a maga fogyatékosságai ellenére is csaknem maradéktalanul megfelelt azoknak a követeléseknek, amelyekkel a nemzetiségi mozgalmak 1848 tavaszán felléptek, s félreérthetetlenül tanúsította, hogy a magyar vezetőkörök — bármennyire húzódoztak is eddig a nemzetiségek kielégítésétől — most már sokkal messzebb hajlandóak elmenni ezen a téren, mint ameddig — az oktrojált alkotmány és egyéb intézkedéseik tanúsága szerint — a Habsburgok: az is bizonyosra vehető, hogy a nemzetiségi politikusok jobbjai, a Kušljanok, a Strati-mirovićok és a Hodžák ezt a határozatot éppoly kedvezően fogadták volna, akár a két héttel korábban felkínált engedményeket Iancuék, — ha még egyáltalán jutott volna idejük véleménynyilvánításra, ha ez a határozat valamivel korábban s nem a képviselőház szegedi ülészakánának utolsó ülésén születik meg.